

بررسی خطاهای املائی فارسی دانش‌آموزان ترک‌زبان مطالعه‌ی موردی دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شهر زنجان

اعظم رستمی^۱

حدائق رضائی^۲

چکیده

مقاله حاضر به بررسی خطاهای املائی دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شهر زنجان می‌پردازد. این مطالعه در پی پاسخ به این سوالات است که اولاً چه عواملی سبب ایجاد خطاهای املائی در مطالعه‌ی موردی انجام شده هستند. ثانیاً مهمترین عامل ایجاد کننده خطا در دانش‌آموزان مورد مطالعه چه می‌باشد. داده‌های به‌کار رفته در این مطالعه شامل ۳۰ مورد از خطاهای رخ داده در برگه‌های آزمون املائی فارسی دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شهر زنجان می‌باشد که فارسی زبان دوم آنها محسوب می‌شود. یافته‌های حاصل از این تحقیق بیانگر این مطلب هستند که بیشترین خطاهای املائی دانش‌آموزان پایه سوم راهنمایی در سطح جانشین‌سازی نویسه و کمترین آن مربوط به حذف نویسه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: خطای املائی، فراوانی خطا، عمق خطا، جانشین‌سازی نویسه

۱. مقدمه

املا نویسی مهارت جانشین‌سازی صحیح صورت مکتوب کلمات با صورت ملفوظ آنهاست. دستیابی به این توانایی سبب ارتقاء مهارت نوشتاری می‌شود. علاوه بر آن با توجه به رابطه متقابل بین املائی کلمات و توانایی خواندن آنها، بررسی عوامل تاثیرگذار در املا می‌تواند بطور مستقیم بر مهارت خواندن که یکی از مهارت‌های اصلی در آموزش زبان است بسیار موثر واقع شود. اسپنسر^۳ (۱۹۹۹) معتقد است که دانش عواملی که املائی کلمات را تشکیل می‌دهند بر روی مهارت خواندن نیز موثرند. رگو^۴ (۱۹۹۱) بیان می‌دارد که توانایی نوشتن املا به شدت با پیشرفت در خواندن مرتبط است و این امر توسط لازوات آل^۵ (۱۹۹۷) هم تاکید شده است، او نشان داد که تلاش‌های اولیه در خواندن کلمات به شدت با پیشرفت در املا مرتبط هستند. بنابراین املا نویسی را می‌توان به عنوان عاملی در جهت توسعه مهارت‌های خواندن و نوشتن به عنوان مهارت‌های پایه در آموزش دانست. همین امر تاکید می‌کند بر اهمیت شایان نوشتن صحیح و عاری از اشتباه به‌ویژه در کودکان. بدیهی است نوشته‌ای که با غلط‌های املائی همراه باشد نمی‌تواند بین افراد جامعه به خوبی ارتباط زبانی برقرار کند. بنابراین لزوم توجه به این درس کاملاً روشن است.

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، دانشگاه اصفهان. a.rostami1391@yahoo.com

^۲ استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه اصفهان. hadaeghzezaei@fgn.ui.ac.ir

^۳ K.A. Spencer

^۴ L.B. Rego

^۵ M.G. Lazo

در طول ۶۰ سال گذشته، انرژی بسیاری صرف تمرکز بر روی معضلات مرتبط با تدریس املا شده است. تحقیقات از مطالعات مقایسه‌ای رویکردهای آموزشی تا تحلیل‌های کامپیوتری پیشرفته بر روی خط انگلیسی انجام شده‌اند. در ابتدا تحقیقات مرتبط با املا تحت یکی از عناوین: ویژگیهای امتحان شوندگان، روشهای آموزشی املا و مشخصات کلماتی که در املا استفاده می‌شوند، طبقه بندی می‌شدند. در این راستا محققانی چون بلومر^۶ (۱۹۶۴)، کاهن^۷ (۱۹۷۱) و هورن^۸ (۱۹۶۹) در تلاش برای کشف این مطلب که چرا برخی از کلمات از نظر املائی مشکل‌تر از کلمات دیگر هستند به ارتباطات قوی بین مشکلات املائی و عوامل بسامد رخداد کلمه، طول کلمه (تعداد حروف) و گستره قواعد واج - نویسه رسیدند. در این زمینه مقالات اسپنسر (۲۰۱۰، ۲۰۰۷، ۲۰۰۲، ۱۹۹۹) که ارائه کننده مدل‌های پیش‌بینی‌کننده در زمینه مشکلات املائی هستند، بسیار شاخص می‌باشند. اسپنسر و همکارانش (۲۰۰۲) در پژوهش خود چنین بیان می‌دارند که عمق خط یا شفافیت خط که منعکس‌کننده آگاهی واج‌شناسی کودکان است بر روی فرایند یادگیری آنها تاثیر می‌گذارد. ایشان خط‌های کم‌عمق یا شفاف را خط‌هایی می‌دانند که در آنها هر نویسه تنها معادل یک واج قرار می‌گیرد و خط‌های عمیق یا تیره را نظام‌هایی می‌دانند که در آنها نویسه‌های یکسان در کلمات متفاوت مبین واج‌های مختلفی باشند.

برخی از مطالعات به تجزیه و تحلیل مشکلات خط فارسی در قالب خط‌های املائی پرداخته‌اند. علیخانی (۱۳۷۹) در رساله خود به بررسی خط‌های املائی دانش‌آموزان-پسر دوره ابتدایی در پنج پایه می‌پردازد و درصد خط‌های املائی دانش‌آموزان هر پایه را مشخص می‌کند و با تحلیل آنها به این نتیجه می‌رسد که اشکال در حروف هم‌صدا و در همه پایه‌های مورد بررسی، عمده‌ترین علت خطای املائی دانش‌آموزان می‌باشد. قربانی حق (۱۳۸۰) در پایان‌نامه خود به توصیف و طبقه‌بندی منشاء خط‌های املائی دانش‌آموزان دبستانی در پایه اول و دوم پرداخته است. این طبقه‌بندی براساس یافته‌های زبان‌شناسی آموزشی، روانشناسی زبان، جامعه‌شناسی زبان و عصب‌شناسی زبان صورت پذیرفته است. نتایج این تحقیق نشان داده است که منشاء خط‌های املائی به ترتیب اولویت عبارتند از اشکالات موجود در رسم‌الخط زبان فارسی، علل غیر زبانشناختی و فرایندهای آوایی. حلاجی (۱۳۷۹) از پژوهش خود چنین نتیجه‌گیری می‌کند که عدم وجود تطابق کامل بین حروف الفبایی و واج‌های زبان سبب بروز برخی از خط‌های املائی می‌گردد.

جبرائیلی (۱۳۸۲) در رساله خود به توصیف و طبقه‌بندی زبان‌شناختی خط‌های تولیدی موجود در نظام نوشتاری کودکان می‌پردازد. نتایج پژوهش وی حاکی از آن است که بیشترین خطاها به ترتیب عبارتند از: ۱. حذف نویسه ۲. جانشین‌سازی نویسه ۳. اضافه‌سازی نویسه ۴. تکرار نویسه ۵. ادغام دو واژه ۶. رسم‌الخط انفصالی و اینکه سطح خطای واجی بالاترین مقام را در رقابت با سطوح صرفی و نحوی اشغال کرده است.

زند (۱۳۷۳) در پژوهش خود مشکلات املائی را از منظر عوامل زبان‌شناختی به سه دسته تقسیم می‌کند: الف) نقایص نظام نوشتاری فارسی (رسم‌الخط) ب) عوامل ناشی از جنبه‌های گفتار زبان (فرایندهای آوایی-صرفی مانند قلب، حذف، افزایش و تبدیل) ج) عوامل ناشی از لهجه‌ها و گویش‌های محلی. وی باتوجه به عوامل فوق و پس از مطالعات خود به این نتیجه دست یافت که بیشترین درصد خط‌های املائی به ترتیب مربوط به ۱۰ مورد زیر هستند: جانشین‌سازی حروف به‌جای یکدیگر (ناشی از اشکال رسم‌الخط)، جانداختن کلمات، جانداختن حروف سازنده کلمات بر اثر ضعف در تمیز شنوایی، جانداختن حروف سازنده کلمات بر اثر فرایند حذف، جانشین‌سازی حروف بر اثر ضعف در ادراک صدا، جانشین‌سازی حروف سازنده به حروف دیگر بر اثر فرایند تبدیل، جانداختن تشدید، جانداختن نقطه، جانداختن نقطه بر اثر عدم شناخت کافی از حروف، جانداختن دندانه.

⁶ R.H. Bloomer

⁷ L.S. Cahen

⁸ T.D. Horn

یافته‌های تحقیق زندی و دیگران (۱۳۸۵) در بررسی و توصیف خطاهای املائی دانش‌آموزان پایه دوم دبستان حاکی از آن است که بیشترین خطاهای املائی این دانش‌آموزان در سطح نویسه و کمترین آن مربوط به سطح علامت (مانند تشدید) است و از لحاظ نوع خطا، جانشینی بیشترین درصد خطاها را به خود اختصاص می‌دهد. در پژوهش حاضر برآنیم که خطاهای املائی دانش‌آموزان ترک‌زبان را مورد بررسی قرار دهیم و بدین امر بپردازیم که چه عواملی می‌توانند در مطالعه‌ی موردی انجام شده عامل ایجاد خطا باشند و آیا یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند نتایج تحقیقات پیشین در باب عامل اصلی ایجاد خطاهای املائی را تأیید کند یا خیر.

۱-۱ نوع داده‌ها و روش کار

در این تحقیق خطاهای املائی دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی که در جنوب شهر زنجان زندگی می‌کنند، زبان ترکی زبان مادری این دانش‌آموزان است و فارسی زبان دوم آنها محسوب می‌شود، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برای انجام این کار از ۱۲۵ برگه آزمون نهایی املائی این دانش‌آموزان استفاده شده است و پس از جمع‌آوری این برگه‌ها کلمات به‌صورت کمی و کیفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بدین‌صورت که پس از ثبت تمامی خطاهای املائی، فهرستی از کلماتی که دارای خطا بوده‌اند از میان برگه‌ها استخراج شده و سپس هر یک از کلمات استخراج شده از نظر عوامل زبانی و غیر زبانی دخیل در ایجاد خطاها، مورد بررسی قرار گرفتند. هدف از انجام این کار تعیین عوامل ایجادکننده خطاهای املائی و تعیین عامل اصلی در ایجاد این خطاهاست. روش به‌کار رفته در این مطالعه توصیفی است. در این پژوهش برای رسیدن به یک توصیف دقیق در ابتدا به تحلیل خطاها پراخته می‌شود تا از رهگذر این تحلیل به توصیف خطاهای انجام شده دست یابیم. از طرفی باتوجه به نمونه داده‌های مورد استفاده، تحقیق را می‌توان نوعی مطالعه‌ی موردی در نظر گرفت.

۲. تجزیه و تحلیل داده‌ها

داده‌های استخراج شده از ۱۲۵ برگه آزمون املا به‌قرار زیر در جدول‌های یک و دو مرتب شدند. در جدول یک کلمات دارای خطا به همراه فراوانی خطای هر کلمه در برگه‌های املا و پربسامدترین صورت خطای نوشتاری مربوط به هر کلمه درج شدند. بطور مثال کلمه "تهذیب" در ۷۱ مورد به‌صورت اشتباه نوشته شده است. در این ۷۱ مورد، شایع‌ترین صورت خطایی رخ داده، نوشتن کلمه به‌صورت "تحدیب" بوده است. آخرین ستون این جدول مربوط به نوع خطا می‌شود. نوع خطا درحقیقت عامل ایجادکننده خطا است که در کلمه "تهذیب" به عنوان نمونه، جانشین‌سازی نویسه بوده است. شایان ذکر است که کلمات این جدول بر اساس پربسامدترین علت خطا به ترتیب فراوانی هر نوع، مرتب شده‌اند.

کلمه دارای خطا	فراوانی خطای کلمه	پربسامدترین شکل خطا	علت خطا در پربسامدترین شکل
تهذیب	۷۱	تحدیب	جانشین‌سازی نویسه
می‌طلبد	۳۵	می‌تلبد	جانشین‌سازی نویسه
فرستی	۲۷	فرستی	جانشین‌سازی نویسه
غفلت	۲۶	قفلت	جانشین‌سازی نویسه
غرق	۲۴	قرق	جانشین‌سازی نویسه
محفوظ	۲۰	محفوض	جانشین‌سازی نویسه
تحصیل	۱۶	تحسیل	جانشین‌سازی نویسه

ظرفی	۱۵	ضرفی	جانشین سازی نویسه
عالم	۱۴	آلم	جانشین سازی نویسه
تحویل	۱۱	تهویل	جانشین سازی نویسه
بهره	۱۱	بحره	جانشین سازی نویسه
حیف	۱۰	هیف	جانشین سازی نویسه
عظیم			شین سازی نویسه
پایان ناپذیر	۰۰	پدین پپریر	جدول (۱) خطاهای املائی و فراوانی آنها به تفکیک هر کلمه
گذشته	۵	گزشته	بشین سازی نویسه
حکمت	۴	هکمت	جانشین سازی نویسه
(ص)	۴	(س)	جانشین سازی نویسه
عمر	۳	امر	جانشین سازی نویسه
راهبرد	۳۵	راه برد	جدا نویسی
سیمگون	۳۴	سیم گون	جدا نویسی
بزرگوار	۱۲	بزرگ وار	جدا نویسی
خطای دندانہ	۴۰	جا انداختن دندانہ	اشتباه نویسی دندانہ
تعمیر	۲۴	تعمیر	تکرار نویسه
از آن	۱۷	اذان	حساسیت شنیداری
سخت کوشی	۵	سخت پوشی	حساسیت شنیداری
می شوند	۴	میشوند	سر هم نویسی
می توانستم	۳	میتوانستم	سر هم نویسی
نیازمند	۳	نیازمنده	اضافه سازی نویسه
کنار	۳	کناره	اضافه سازی نویسه
ویژه‌ای	۵	ویژای	حذف نویسه

در جدول (۲) مجموع فراوانی‌های مربوط به علت خطاها درج شده است. بطور مثال عامل جانشین سازی نویسه دارای ۳۱۴ مورد خطا در کلمات استخراج شده از برگه‌های املا می‌باشد.

نوع خطا	مجموع فراوانی خطا
جانشین سازی نویسه	۳۱۴
جدانویسی	۸۱
اشتباه نویسی دندان	۴۰
تکرار نویسه	۲۴
حساسیت شنیداری	۲۲
سرهم نویسی	۷
اضافه سازی نویسه	۶
حذف نویسه	۵

جدول (۲) انواع خطا و فراوانی آن

جدول (۳) نشانگر واج‌هایی از زبان فارسی است که در تناظر یک به یک با نویسه خود قرار ندارند. یعنی به ازای هر یک از واج‌های مذکور بیش از یک نویسه در خط فارسی وجود دارد. شهر یور ۹۲

علامت واجی	نویسه متناظر
t	ت / ط
s	ث / س / ص
h	ح / ه
z	ذ / ز / ض / ظ
ʔ	ع / ء / ا
q	ق / غ

جدول (۳) واج‌هایی با عدم تناظر یک به یک بین واج و نویسه

اکنون با توجه به جدول‌های (۱)، (۲) و (۳) به تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌پردازیم. همانگونه که از این جدول‌ها برمی‌آید، بیشترین موارد خطا مربوط به جانشین‌سازی نویسه با فراوانی ۳۱۴ مورد می‌باشد. در این نوع خطا دانش‌آموز از صورت‌های نادرست نویسه‌ای به جای صورت درست آن در کلمه استفاده کرده است. بطور مثال در کلمه "تهذیب" از صورت نویسه‌ای <ح> به جای <ه> استفاده شده است. این امر در کلمات دیگری چون "می‌طلبید"، "فرستی"، "غفلت"، "غرق"، "محفوظ"، "تحصیل"، "ظرفی"، "عالم"، "تحویل"، "بهره"، "حیف"، "عظیم"، "پایان‌ناپذیر"، "عمر"، "گذشته"، "حکمت" و "ص" هم به چشم می‌خورد. یعنی در هر یک از این کلمات، جانشین‌سازی شکل نادرست یک نویسه به جای شکل درست آن انجام شده است. علت این امر را با توجه به جدول (۳) می‌توان در عدم تناظر واج به نویسه جستجو کرد. بطور مثال در کلماتی مانند "تهذیب" و "حکمت" واج /h/ دارای بیش از یک صورت نویسه‌ای می‌باشد. این واج در زبان فارسی به صورت‌های <ح> و <ه> نوشته می‌شود. این امر در کلمات دیگری هم که دارای خطا در سطح جانشین‌سازی نویسه هستند مشهود است. مثلا در کلمه "می‌طلبید" وجود صورت‌های نویسه‌ای <ت> و <ط> برای واج /t/ سبب ایجاد خطا در سطح جانشین‌سازی نویسه شده است. یعنی دانش‌آموز از صورت نادرست <ت> به جای <ط> در این کلمه استفاده کرده است. در کلمات "فرستی"، "تحصیل" و "ص" صورت

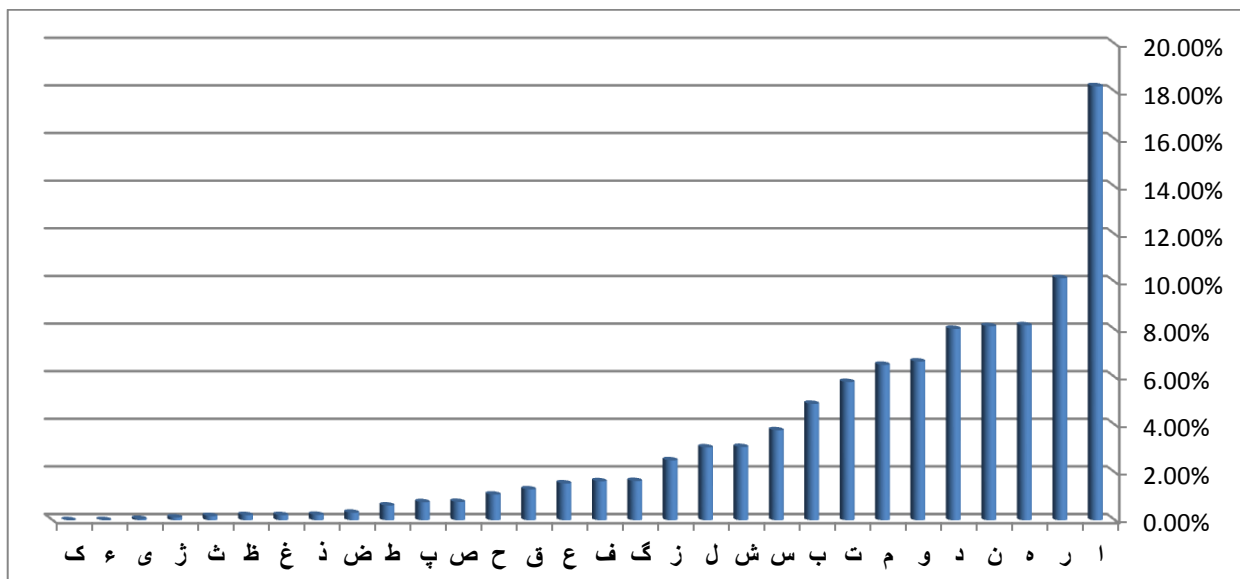
نادرست <س> جانشین صورت نویسه‌ای درست <ص> شده است. این امر در کلمات "غفلت" و "غرق" مربوط به جانشین‌سازی نویسه <ق> به جای <غ> شده و در کلمات "محفوظ"، "ظرفی"، "پایان‌ناپذیر" و "گذشته" نویسه‌های متنوعی از واج /z/ به اشتباه، جانشین نویسه درست مربوط به آن کلمه شده است. در کلمات "عالم" و "عمر" جانشینی صورت نویسه‌ای <ذ> به جای نویسه <ع> در تناظر با واج /ʔ/ به چشم می‌خورد. درحقیقت نمونه‌های بالا همگی حاکی از این مطلب‌اند که دانش‌آموزان مورد آزمایش، در نوشتار صحیح یک کلمه در واج‌هایی که در تناظر یک به یک با نویسه خود نیستند، دچار خطا شده‌اند. یعنی در تمام کلمات مذکور، خطا در سطح واج‌هایی رخ داده است که دارای بیش از یک صورت نویسه‌ای هستند.

کلمات دارای خطا	واج متناظر	نویسه درست	کلمات دارای خطا	واج متناظر	نویسه درست
می‌تلبد	t	ط	عزیم	z	ظ
فرستی	s	ص	پایان‌ناپذیر	z	ذ
تحسیل	s	ص	گذشته	z	ذ
(س)	s	ص	تهویل	h	ح
قفلت	q	غ	سهریوهیف	h	ح
قرق	q	غ	هکمت	h	ح
محفوظ	z	ظ	آلم	ʔ	ع
ظرفی	z	ظ	امر	ʔ	ع

جدول (۴) کلمات دارای خطا در سطح نویسه

نکته جالب توجه دیگر در این خصوص، وجود رابطه معنادار در انتخاب صورت‌های نویسه‌ای متناظر با واج‌هاست. جدول (۴) نشانگر کلمات دارای خطا در سطح واج‌هایی با بیش از یک نویسه متناظر است. در این جدول نویسه درست متناظر با واجی که خطا در آن رخ داده است نیز آورده شده است. بطور مثال در کلمه "می‌تلبد" واجی که در آن خطا روی داده است، واج /t/ می‌باشد که به اشتباه به صورت <ت> نوشته شده است و نویسه درست متناظر با این واج در این کلمه صورت <ط> بوده است. خطاهای این جدول در اثر اشتباه در جانشین‌سازی صورت نویسه‌ای درست در واج‌هایی با عدم تناظر یک به یک بین واج و نویسه رخ داده است. در اینجا برای دریافتن این مطلب که آیا رابطه معناداری بین انتخاب صورت‌های نویسه‌ای متناظر با واج‌هایی با عدم تناظر یک به یک وجود دارد یا خیر، با این فرض که رابطه معناداری در این انتخاب وجود داشته است به بسامد هر یک از نویسه‌ها در زبان فارسی توجه شده است. در جهت نشان دادن بسامد نویسه‌های زبان فارسی از پیکره همشهری (۲۰۰۷) استفاده شده است. همشهری یکی از اولین روزنامه‌های اینترنتی فارسی در ایران است که آرشیو خود را از سال ۱۳۸۵ از طریق وبسایت خود به روی عموم گشوده است.^۹ این پیکره شامل مطالب مربوط به ۵ ماه این روزنامه می‌باشد. برای شمارش نویسه‌ها، مطالب این پیکره به نرم‌افزار وورد ۲۰۱۰ انتقال داده شد. سپس با استفاده از امکانات این برنامه تک‌تک نویسه‌های مورد نظر شمارش شدند. پس از شمارش نویسه‌ها، نمودار (۱) برای نشان دادن بسامد نویسه‌های مذکور در نرم‌افزار اکسل ۲۰۱۰ رسم شده است. در این نمودار، فراوانی نویسه‌ها در محور افقی و درصد هر یک از آنها در محور عمودی نشان داده شده است.

^۹ <http://www.hamshahri.net>

نمودار (۱) بسامد نویسه‌ها در پیکره همشهری ۲۰۰۷

در جدول (۱) از ۱۸ مورد خطاهای مربوط به جانشین‌سازی نویسه، در ۱۶ مورد انتخاب‌ها در سطح جانشین‌سازی، معطوف به صورت پربسامدتر نویسه شده است. بطور مثال در کلمه "می‌تلبد" که شایع‌ترین صورت اشتباه در ۳۵ مورد خطای روی داده در این کلمه است، جانشین‌سازی نویسه در سطح واج /t/ با نویسه <ت> انجام شده است که پربسامدترین صورت نویسه‌ای متناظر با واج مذکور در مقایسه با نویسه <ط> است. این امر در کلمات "فرستی"، "تحصیل" و "ص" که در آن خطا در سطح واج /s/ رخ داده است شامل انتخاب نویسه <س> از میان صورت‌های نویسه‌ای متناظر با واج مزبور (جدول ۳) شده است.

در کلمات "غفلت" و "غرق" انتخاب دانش‌آموزان معطوف به صورت پربسامد <ق> از میان نویسه‌های <ق> و <غ> شده است. این امر در کلمات "محفوظ" و "ظرفی"، منجر به انتخاب صورت نویسه‌ای پربسامدتر <ض> به جای <ظ> و در کلمات "عظیم"، "پایان‌ناپذیر" و "گذشته" سبب انتخاب صورت نویسه‌ای پربسامد <ز> به جای صورت‌های <ظ> و <ذ> شده است. کلمات "تهویل"، "هیف" و "هکمت" دارای خطا در سطح واج /h/ می‌باشند. براساس جدول (۳) نویسه‌های متناظر این واج شامل <ه> و <ح> می‌باشد که انتخاب انجام شده معطوف به نویسه <ه> شده است که از بسامد بالاتری نسبت به نویسه دیگر برخوردار است. در کلمات "عالم" و "عمر" نیز این انتخاب از میان صورت‌های نویسه‌ای شامل نویسه <د> شده است که از بسامد بالاتری نسبت به نویسه‌های دیگر برخوردار است.

با توجه به موارد فوق می‌توان چنین بیان داشت که عامل اصلی در خطاهای مربوط به جانشین‌سازی نویسه مربوط به عدم تناظر یک به یک بین واج و نویسه می‌باشد که این امر سبب انتخاب اشتباه نویسه متناظر با یک واج در کلمات دارای خطا می‌شود. علاوه بر آن در انتخاب صورت‌های نویسه‌ای متناظر با یک واج نیز الگوی معناداری در میان دانش‌آموزان مورد بررسی به چشم می‌خورد. یافته‌ها حاکی از این مطلب هستند که انتخاب‌های انجام شده از میان نویسه‌های متناظر با یک واج، معطوف به صورت پربسامدتر نویسه‌های یک واج شده است.

مساله تناظر واج به نویسه سبب مطرح شدن مفهومی به نام عمق خط^{۱۰} شده است. به خطوطی با تناظر یک به یک بین واج و نویسه خطوط کم‌عمق^{۱۱} گفته می‌شود و نظام‌های الفبایی با عدم وجود تناظر یک به یک بین واج و نویسه را

¹⁰ Orthographic Depth

¹¹ Shallow Orthographies

نظام‌هایی با خطوط عمیق^{۱۲} می‌خوانند. خط فارسی از این منظر خطی عمیق محسوب می‌شود که در آن تناظر یک به یک بین واج و نویسه وجود ندارد. همانگونه که در مثال‌های فوق نشان داده شد همین امر خود سبب ایجاد مشکلات املائی عدیده‌ای شده است.

خطاهای دیگری که در مطالعه‌ی موردی انجام شده مشاهده شده‌اند شامل جدانویسی، اشتباه‌نویسی دندان، تکرار نویسه، حساسیت شنیداری، سرهم‌نویسی، اضافه‌سازی نویسه و حذف نویسه می‌باشند که در جدول (۲) آمده‌اند. بر اساس جدول (۲) جدانویسی، عامل دیگری در ایجاد خطاهای املائی در مطالعه حاضر است که پس از جانشین-سازی نویسه، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. عامل جدانویسی با فراوانی ۸۱ مورد می‌باشد. کلمات "راهبرد"، "سیمگون" و "بزرگوار" در این خصوص با فراوانی ذکر شده به صورت "راه برد"، "سیم گون" و "بزرگ وار" نوشته شده‌اند.

شایان ذکر است که فرهنگستان زبان و ادب فارسی در دستور خط مصوب خود (چاپ نهم، ۱۳۸۹) در مورد جدانویسی ترکیبات، قواعدی را برای جدانویسی الزامی بعضی از کلمات مرکب تعیین کرده است و برای بعضی دیگر قواعدی الزامی برای پیوسته‌نویسی. در مورد سایر کلمات هم اختیار را به نویسندگان داده است. به زعم مؤلف، وجود قواعدی الزامی برای جدانویسی برخی از کلمات و پیوسته‌نویسی برخی دیگر خود می‌تواند بار مضاعفی را به ذهن دانش‌آموزان در به-خاطر‌سپاری شکل کلمات تحمیل کند. چه اینکه دانش‌آموز در مواجهه با ترکیبات، باید شکل کلی تک‌تک کلمات را به-خاطر‌سپارد که همین امر می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد خطا شود. ارائه راهکاری ساده و تا حدودی یک‌شکل در مورد تمام ترکیبات می‌تواند میزان این خطاها را کاهش دهد، چنانکه با استعانت به "سهولت‌پردازش صورت‌های املائی با توجه به اطلاعات زبانی" (زندگی و دیگران، ۱۳۸۵: ۶۵۷) لزوم این امر بیشتر احساس می‌شود. چه اینکه استفاده از رویه معمول در نوشتن ترکیبات، نیازمند به خاطر‌سپاری کلمات و استفاده بیشتر از حافظه دیداری می‌باشد. اشتباه‌نویسی دندان‌عاملی است که با فراوانی ۴۰ مورد پس از جدانویسی، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. این اشتباه از عدم دقت دانش‌آموزان در نوشتار ناشی می‌شود.

تکرار نویسه با فراوانی ۲۴ مورد، عامل دیگری است که پس از اشتباه‌نویسی دندان‌عاملی قرار دارد. تنها کلمه‌ای که با وجود تکرار نویسه دچار خطا شده است، کلمه "تعمیر" است که در ۴۰ مورد بصورت "تعمییر" نوشته شده است که البته می‌توان این امر را ناشی از شیوه تلفظ معلم دانست که در آن ممکن است طرز ادا کردن این کلمه توسط او سبب ادراک اشتباه کشیدگی و وجود دو نویسه مشابه توسط دانش‌آموزان شده باشد. این امر را می‌توان در کلمات "نیازمند" و "کنار" هم که دارای خطای اضافه‌سازی نویسه هستند، دید که در آنها نیز طرز ادای این کلمات در اضافه شدن به کلمات دیگر با کسره اضافه، شبهه وجود نویسه <ه> در انتهای این کلمات را موجب شده است.

عامل دیگری که در مطالعه‌ی موردی انجام شده سبب خطاهای املائی شده‌اند شامل عامل سرهم‌نویسی با فراوانی ۷ مورد، اضافه‌سازی نویسه با فراوانی ۶ مورد و حذف نویسه با فراوانی ۵ مورد هستند. تنها کلمه‌ای که دارای حذف نویسه می‌باشد کلمه ویژه‌ای است که در آن نویسه <ه> حذف شده است. علت این امر را احتمالاً می‌توان در ادراک نویسه <ه> به صورت واکه /e/ دانست. شایان ذکر است که بیشترین خطاهای املائی دانش‌آموزان دختر پایه سوم راهنمایی شهر زنجان در سطح جانشین‌سازی نویسه و کمترین آن مربوط به حذف نویسه می‌شود.

¹² Deep Orthographies

۳. نتیجه‌گیری

عوامل ایجادکننده خطاهای املائی در پژوهش حاضر به ترتیب فراوانی شامل ۱. جانشین‌سازی نویسه ۲. جدانویسی ۳. اشتباه‌نویسی دندانه ۴. تکرار نویسه ۵. حساسیت شنیداری ۶. سرهم نویسی ۷. اضافه‌سازی نویسه ۸. حذف نویسه می‌باشند. بنابراین با توجه به عوامل مذکور می‌توان جانشین‌سازی نویسه را مهمترین عامل ایجادکننده خطاهای املائی برشمرد.

همانگونه که بیان شد، یافته‌های تحقیقات گوناگون که به برخی از آنان در این مقاله اشاره شده است، نشان داده‌اند که عامل اصلی در ایجاد خطاهای املائی، وجود اشکالات در رسم‌الخط زبان فارسی می‌باشد. که در این خصوص از نظر نوع خط، جانشین‌سازی نویسه بیشترین درصد خطا را به خود اختصاص می‌دهد. یافته‌های تحقیق حاضر نیز تأییدکننده این مطلب است که جانشین‌سازی نویسه عامل اصلی در ایجاد خطاهای املائی می‌باشد. در این پژوهش عامل جانشین‌سازی نویسه با فراوانی ۳۱۴ مورد پربسامدترین عامل ایجاد خطا می‌باشد. این امر حاکی از آن است که یکی از نارسائیهای مهم نظام نوشتاری زبان فارسی، عدم وجود رابطه یک به یک بین آوای زبان و حروف الفبا است. وجود واج‌هایی با بیش از یک نویسه متناظر، می‌تواند سبب ایجاد مشکلاتی در انتخاب صورت صحیح نویسه‌ای در دانش‌آموزان شود که این امر خود ریشه در رسم‌الخط زبان فارسی دارد. بی‌توجهی به مشکلات املائی در سال‌های اولیه تحصیل می‌تواند سبب درونی شدن این مشکل در سال‌های بعد و حتی بزرگسالی شود. چه اینکه مطالعات پیشین در زمینه خطاهای املائی در مقطع ابتدایی، نشانگر این امر بوده‌اند که جانشین‌سازی نویسه عاملی مهم در ایجاد خطاهای املائی در دانش‌آموزان بوده است. انجام مطالعه‌ی حاضر نشان داد که حتی در مقاطع بالاتر تحصیلی نیز این عامل هنوز به عنوان عاملی اصلی سبب تولید خطاهای املائی در دانش‌آموزان می‌شود. که خود حاکی از درونی شدن این مشکل در میان دانش‌آموزان است. بنابراین حتی اگر شفاف‌سازی خط فارسی در سطح واج‌ها و نویسه‌ها هم ممکن نباشد، تأکید بر آگاهانه ساختن آموزش واج‌هایی با عدم تناظر یک به یک با نویسه، خود می‌تواند گامی در جهت کاستن از مشکلات املائی دانش‌آموزان باشد. در این راستا پیشنهاد می‌شود که از همان سال‌های اولیه تحصیل وجود چنین ارتباطی بین یک واج و نویسه‌های متناظر آن به کودک از طریق تمرین‌های گوناگون نوشتاری آموزش داده شود.

منابع

- زندى، بهمن (۱۳۷۳)، *بررسی مشکلات املائی از دیدگاه یافته‌های علم نوین زبانشناسی*، گزارش تحقیقاتی، تهران، دفتر برنامه‌ریزی آموزشی.
- حلاجی، جواد (۱۳۷۹)، *بررسی و شناخت خطاهای املائی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی از دیدگاه آواشناسی*، رساله کارشناسی ارشد زبانشناسی همگانی، دانشگاه اصفهان.
- علیخانی، جلال. (۱۳۷۹). *بررسی غلط‌های املائی دانش‌آموزان پسر دوره ابتدایی شهرستان بروجن با دراملانویسی*. رساله کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی. اختلال
- قربانی حق، الهام. (۱۳۸۰). *بررسی منشاء غلط‌های املائی در پایه اول و دوم دبستان*. رساله کارشناسی ارشد زبانشناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- جبرائیلی، مهرانگیز (۱۳۸۲)، *بررسی زبانشناختی خطاهای تولیدی موجود در نظام نوشتاری کودکان فارسی زبان*. رساله کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

زندى، بهمن؛ نعمت‌زاده، شهين؛ سمايى، مهدي؛ نبي‌فر، شيما (۱۳۸۵)، بررسى و توصيف خطاهاى املايى دانش‌آموزان پايه دوم دبستان، پژوهش در حيطه كودكان / استثنائى ۲۰ / سال ششم، شماره ۲، ۶۳۹-۶۶۰.

- Bloomer, R.H. (1964). Some Formulate For Predicting Spelling Difficulty. *The Journal Of Educational Research*, 57, 395-401.
- Horn, T.D. Spelling . (1969). In *Encyclopedia Of Educational Research*, 4th ed. , edited by Chester W. Harris, 1282-1289. New York: Macmillian.
- Cahen, L.S. (1971). Spelling difficulty: a survey of the research. *Review Of Educational Research*, 41, 281-301.
- Rego, L. B. (1991). The role of early linguistic awareness in children 's reading and spelling. Unpublished DPhil Thesis. Oxford: University of Oxford.
- Lazo, M. G., Pumfrey, P. D. and Peers, I. (1997). Meta linguistic awareness, reading and spelling: roots and branches of literacy. *Journal of Research in Reading* , 20(2), 85-104.
- Spencer, K.A. (1999). Predicting word spelling difficulty in 7 to 11 year-olds. *Journal Of Research In Reading*. 22(3), 283-292.
- Spencer, K.A. (2002). English spelling and its contribution to illiteracy: word difficulty for common English words. *Reading*, 38, 16-25.
- Spencer, K.A. (2007a). Predicting word spelling difficulty for common English words from measures of orthographic transparency, phonemic and graphemic length and frequency. *British Journal Of Psychology*. 98, 305-338.
- Spencer, K.A. (2007b). Effects of orthographic transparency on children s spelling of common English words. *British Journal of Psychology*, 98, 305- 338.
- Spencer, K.A. (2010). Predicting children s word-reading difficulty for common English words: The effect of complexity and transparency. *British Journal of Psychology*. 101(3), 519-543